

Scandinavian countries offer to «internationalize» it, and for an international governance of it to create a transarctic consortium, thereby displacing Russia from leadership above it.

Unsolved issues include the separation of the longest and the most complicated continental shelf. The other range of problems linked with the resolution of disputes between Canada and the rest of the world. These problems are in determining of the legal status of the Northwest Passage, the demarcation of maritime borders between the United States and Canada in the Beaufort Sea, a dispute between Denmark and Canada about the rights of Hans Island, uninhabited rocks, which encircle waters of the Strait of Kennedy, which is rich on resources. One of the main variants of the separation the Arctic is a sectorial.

Not only the U.S. but also the EU purposefully pursuing a policy of «internationalization» of the Arctic, submitting proposals to create a multilateral governance in the Arctic region. In the context of globalization escalates a geostrategic struggle for the Arctic, for the right to rule at high latitudes. In addition, there are signs of the beginning of a new wave of militarization of the Arctic. Primarily we are talking about confrontation of the USA and Russia.

Struggle for the control over the Arctic is still in the early stage and does not accept acute forms. All of stakeholders still have time to take the initial positions in the future strategic competition.

Keywords: Arctic Region, Circumpolar civilization, the Arctic Circle, globalization, integration, indigenous peoples of the North, the Northern Sea Route (NSR), geopolitics, geostrategic rivalry, Arctic states, the battle for the Arctic, the Arctic Ocean (AO), the Arctic shelf, water area.

Надійшла до редколегії: 15.12.2013 р.

УДК 321.02

І. Б. Кіянка

Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при президентіві України

ПОПУЛІЗМ ЯК ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

Проаналізовано основні підходи до визначення популізму і його місце у політичному житті. Розглянуто питання формування популізму особливо у виборчій риторикі.

Ключові слова: популізм, популістські гасла, виборча кампанія, вибори, пострадянське суспільство.

Проблематика популізму посідає одне з чільних місць серед тем сучасних політичних досліджень. Актуальність даного феномену пов'язано з важливою роллю популізму у житті суспільства, як в теоретичній, так і практичній площині. Насамперед, це стосується політичних процесів, що відбуваються сьогодні в Україні, особливо у виборчих кампаніях.

Після краху однопартійної політичної системи наприкінці 80-х років в Радянському Союзі, утворилися нові політичні об'єднання, зокрема політичні партії і рухи, які так чи інакше ставали популістськими. Частина політичних об'єднань навмисно висувала популістські гасла, щоб у такий спосіб забезпечити собі широку соціальну базу і прийти до влади. Інші політичні партії використовували популістську форму організації і їх вираження мало загальний характер. На політичній арені суспільства з'явилися і лідери-популісти, які не мали підтримки ні політичних партій, ні широких кіл громадськості, щоб привернути до себе увагу, вони вдавалися до демагогічної риторики і різноманітних трюків.

Розвиткові популізму в будь-який період його становлення сприяють ряд причини, зокрема: посилення політичної та економічної кризи, соціальне розшарування, загострення наболілих проблем в освіті, медицині, культурі. На цьому ґрунті й виникає популізм політичної влади і режиму, метою якого було примирення протилежних інтересів різних верств суспільства і досягнення консенсусу між рухами і партіями, що їх відстоювали [1].

Як свідчить аналіз останніх досліджень з проблематики популізму, то багато вчених, що досліджують цей феномен, відзначають, суть популізму як явища залишається багатогранною. Проблеми вивчення суті і специфіки популістської ідеології, комплексу її ідей та способу їх висвітлення присвячені праці І. Волкової, С. Троїцького, А. Шульговського, В. Хороса, Е. Голдмена, Д. Макре, Ф. Надри та інші. Серед сучасних науковців варто виокремити А. Романюка, А. Колодій, Р. Вишневецького, Можна сказати, що популізм — це явище дисперсне, тобто воно

є складовою багатьох політичних феноменів, втілюється в різноманітні ідеологічні форми та політичні стратегії. Відомий дослідник популізму М. Конован вважає, що цей термін «залежно від контексту може відноситися до безлічі різноманітних явищ».

Мета статті полягає в тому, що показати практичну обставину, яка стимулює актуальність дослідження політичного феномену дає змогу політичним лідерам активніше та завзятіше поводитись у виборчих кампаніях, вдало маніпулювати людським ресурсом та апелювати до загальнолюдських цінностей. А результатом таких «політичних трюків» є необхідність позитивного результату на виборах, референдумах, соціальних опитуваннях, плебісцитах, тощо. Даною проблемою займались низка науковців, які вважали, що популізм має як позитивний вплив на соціум, так і вносить деструктивний чинник впливу, як на політичну систему, так і політичний процес в державі.

Термін «популізм» походить від латинського слова *populus*, яке означає народ, відповідно використовують у більшості європейських мов. Історичне коріння популізму бере з часів Римської імперії - (лат. *populus* — народ) — політична позиція або стиль риторики, який апелює до широких народних мас. За сенсом найближчий аналог українською — народник.

Цей термін далекий від однозначного визначення, оскільки його активно використовують не лише науковці, а й політики, журналісти, прості громадяни щодо широкого кола історичних і сучасних явищ, досить часто у відмінних контекстах. Отож, важко говорити про єдиний, універсальний варіант популізму на рівні доктрини та рівні суспільного або політичного руху. Популізм буде вдалим варіантом для проведення виборчих кампаній. Адже людям завжди подобаються прості і зрозумілі речі без зайвого навантаження. Там вже допомагає людська логіка і домисли. А згодом популізм «підживлює» авторитарних лідерів. Це вдала комбінація для особистого самовираження і захисту власного Еґо. А ще популізм допомагає диктаторам тримати владу у своїх руках. Це як панацея для розквіту «декоративної демократії» та ілюзорних громадянських прав [2].

Тому політична наука має справу з різними варіантами популізмів, які детерміновані культурними, історичними, політичними особливостями багатьох країн світу.

Проте саме як політична течія популізм уперше з'явився у США наприкінці ХХ століття: тут у 1891 році було створено Народну партію. З того часу популізм продовжує переможно крокувати по планеті, втілюючись у різноманітних політичних програмах та партіях. Виникнувши як народний рух, що виражав настрої протесту проти різноманітних форм панування монополістичного капіталу в США, він видозмінювався і з'являвся на політичній арені то як «новий курс» Рузвельта в період Великої депресії у США, то як «гандизм» в Індії, то як «перонізм» в Аргентині, то як лівий «гошізм», розповсюджений насамперед у колах французької інтелігенції і студентства, то як «християнський соціалізм», а також і в багатьох інших своїх формах [3].

Історичний досвід показує, що популізм як політичне явище виникає в країнах, де мають місце демократичні інститути (загальне виборче право, рівноправність громадян) і де суспільство як спільнота виборців виступає учасником політичного процесу. Тільки тоді апеляція до суспільних настроїв, спроби підлаштуватися під стереотипи масової свідомості можуть стати дієвим засобом завоювання влади. Яскравим прикладом є «декоративні революції» в країнах пострадянського простору – трояндова революція в Грузії, помаранчева революція в Україні. Якщо наводити паралелі масового популізму на цей період час, то можна простежити одну річ, що масовий психоз на деякий час стимулює до одностайно і прийняття загальних рішень.

Маргарет Канован визначає популізм так: «рух, який апелює до «народу», протиставляючи себе в рівній мірі існуючим структурам влади, та домінуючим у суспільстві ідеям та суспільним цінностям».

М. Канован запропонувала широко поширений варіант класифікації модерного

популізму на аграрний та політичний. Відповідно кожен із цих видів вона додатково поділила на низку підвидів. В аграрному, вона виділила: фермерський рух з радикальними економічними програмами, уособленням чого була Народна партія США наприкінці XIX століття, селянський рух, який мав місце в країнах Східної Європи після Першої світової війни; народницький рух в Росії в другій половині XIX ст.[4].

Політичний представлений популістською демократією, включаючи заклики до більшої участі заради реформ, зокрема шляхом народних референдумів; популізм політиків, означений не ідеологічними закликами до «народу» з вимогою побудови єдиної коаліції; реакційний популізм – закликає до корінних змін, які часто замість підтримки знаходять опір і непорозуміння у їх втіленні. Диктаторський популізм, який набрав особливого розмаху у країнах Латинської Америки у XX століття. І мав своїх харизматичних лідерів – як Перона, А. Гітлера, Й. Сталіна. Але загальною рисою підвиду популізму виступав на головну роль чи доміную – народ. «Влада народу – усе для народу!!!»

Феномен популізму ми можемо розглядати в різних контекстах. На нашу думку головними можемо означити два. Перший, коли популізм розглядаємо як доктрину або ідеологію.

Другий, коли головний фокус робимо на формі політичної діяльності чи політичної поведінки політичних лідерів – харизматичних лідерів – державних мужів.

Безумовно, запропонований поділ досить є такий умовний і розвести концептуальну та практичну складові ми можемо лише на рівні абстракції. Попри те, що в кожному конкретному політичному явищі ми знайдемо одночасно і концептуальну і активнодіяльну сторони.

Коли до уваги береться захист народу, то відразу у популізмі появляється чітка мета. Спочатку дати аналіз ситуації і дуже часто побачити лише негативні сторони і відразу братись усування цих недоліків. І дуже часто нехтується основні причини виникнення цієї ситуації, історичні передумови та врешті-решт соціальна аура, яка панує в цій ситуації. Відразу пропонується легкий спосіб вирішення тієї чи іншої проблеми і це дуже часто нагадує айсберг посеред океану.

У трактуванні народу відбувся відхід від якісних характеристик народу: злиденність, погана освіта, корупція, тощо. Додатковим моментом у визначенні народу стало не лише протиставлення його еліті, яка стоїть на горі вертикальної соціальної структури суспільства, але і виключення з його складу іноземців/імігрантів, які прибули до країни і перебувають внизу цієї структури.

Своєрідним позитивним повідомленням популізму досить часто є абстрактна вимога повернення влад народу внаслідок усунення від влади актуальних у конкретний момент людей, груп, політичних сил і передачу влади «дійсним» представникам народу. Відповідно популізм прагне коригувати, вносити зміни в прийняті правила гри, виходячи лише з позиції інтересу власної політичної сили, не враховуючи інтересів інших політичних акторів.

У внутрішньополітичному житті простежується певна закономірність, яка полягає в тому, що популістичні структури / лідери приходять до влади, опираючись на засади представницької демократії, в подальшому вони виділяють проблемні сторони демократії, справедливо критикують їх, але пропонують долати їх, фактично, з позицій авторитаризму, шляхом запровадження чи посилення засад одноособової влади.

Як вважає відомий науковець Мейс Джеймс, що популізм є своєрідним стимулятором для певного середовища і тому є потребою для України — так це здорова доза популізму. Звичайно, тут цей термін часто використовується у значенні американського вислову *pie-in-the-sky*, тобто «ілюзорні обіцянки», а не в його істинному значенні — ідеологія Народної партії, яка на початку минулого століття стала, ймовірно, найбільш успішною третьою партією в американській історії. Будучи свого роду коаліцією фермерів і робітників, популісти прагнули — і ця ідея здавалася на ті часи надто радикальною — допомогти фермерам, що опинилися у боргах завдяки інфляції, відтворити їхню кооперативну систему в національному масштабі (часто забувають про те, що у США найрозвиненіша у світі система

сільгоспкооперативів), знизити вартість транспортування через націоналізацію залізниць, досягнути більш рівномірного розподілу урядових коштів шляхом введення прогресивної шкали податків, запровадити прямі вибори сенаторів, а також 8-годинний робочий день [5].

У більш широкому значенні популізм прагне наблизити уряд до народу, захистити людину і її законні інтереси. Цікаво, що, хоч саму партію було віддано забуттю ще на початку XX століття, майже всі її ідеї так чи інакше було втілено у законодавстві. У цьому значенні Україні б не заварила певна доза популізму не у вигляді лозунгів, але у вигляді реального прогресу в створенні нових структур, здатних протистояти пережиткам радянського періоду, чий інтереси суперечать крокам до створення нових підприємств, особливо малих. А саме — застосуванню єдиних правил до всіх гравців, заохоченню індивідуального фермерства на протигагу радянській феодальній системі, прозорості і доступності процесу загалом. Усе це наблизило б українців до реалій представницького самоврядування західного типу [6].

В Україні термін популізм найчастіше вживається, на означення політики загравання влади з народом для забезпечення популярності, що характеризується демагогічними гаслами, необґрунтованими обіцянками. Популізм базується на твердженні, що правляча еліта не турбується про інтереси простої людини, оскільки зацікавлена лише в своїх благах, тому владу в еліти треба відбирати і спрямовувати на задоволення інтересів суспільства в цілому.

Феномен популізму у західній політичній думці є вивченим і має низку нових обґрунтувань, пояснень та бачень. Але й на сьогодні є актуальним і багатограним явищем, яке потребує нового імпульсу. А період масового безробіття у країнах Шенген зони: Італії, Іспанії, Португалії, Греції, Німеччини, Франції та інших країн, знову набирає нових обертів та переосмислення.

Як зазначив Попович М. у своїй праці «Бути людиною», що пострадянське суспільство страждає не тільки від розладнаності економіки, але й від цінностей, які втратили сенс. Проблема багатьох пострадянських демократій полягає в тому, що не маючи чітко сформованих програм майбутнього – прогресивність нерідко ототожнювалась або з реставрацією давніх втрачених цінностей і ідеалів, або з млявими спробами зберегти рештки комуністичної спадщини. І не дивно, що популізм зароджується саме в тих країнах, які не мають чіткої стратегічної лінії чи плану розвитку країни з часовими рамками і колективною та особистою відповідальністю [7].

Популісти будують свою риторику на акцентуванні економічних і соціальних інтересів звичайних людей. Багато дослідників популізму, починаючи з 1980-х, розглядали його як стиль риторики, який може служити не одній, а безлічі ідеологій. Залежно від підтримуваної ідеології, розрізняють «лівий» і «правий» популізм. Гасла популізму спрямовані на людей з низьким кошиком доходів, малою заробітною платою, дуже часто ще й з низьким рівнем політичної та правової культури. Таке явище й веде до формування культури «масової людини», якою легко маніпулювати, навчити мислити «штампами» та стереотипами. І дуже часто лідери популістських рухів вдаються до жонґлювання історичними фактами та приниженням інших націй. Лідер сприймається як харизматична особистість, у ньому присутній дух вождизму і своєрідного «шамана нації». З його уст іде риторика цілого народу, який відає свої емоції та амбіції і навіть цінності. Вагомим фактом є те, що дуже часто лідер-популіст стає заручником своєї публічної риторики. Поняття політичної коректності та толерантності не існує у базовому арсеналі популіста. І в наслідок чого знімається й політична відповідальність перед своїм електоратом.

Вдалими тезами для популістів з боротьба із загальними явищами як корупція, олігархія, люстрація. Більша частина населення не усвідомлює в чому суть є проблеми, а відбувається загальна підтримка у подоланні даних явищ. Особливо це стало актуальним, у середині 1990 - х рр. були вагомими причини використовувати боротьбу із корупцією як спосіб мобілізації підтримки населення. У ЦСЄ народне невдоволення політикою було досить відчутним. Більшість людей були глибоко нещасливі, вони були «ситі» зверненнями політиків, які закликали народ бути

терплячим, поки не почнуть відчуватися результати реформ, антикапіталістичні настрої тоді здавалися досить привабливими для простого населення.

У подібному середовищі посткомуністичне населення, яке на собі відчуло обвал соціального статусу та прибутків, побачило у звинуваченнях у корупції єдиний спосіб висловити своє розчарування в політичній еліті, оплакувати втрату своїх несправджених сподівань 1989 р., водночас повністю відкидаючи власну відповідальність за теперішні умови життя. Для лібералів це стало справжньою політичною нагодою: антикорупційна програма виглядала більш доцільною, ніж альтернативні програми, які базувалися здебільшого на злості (люстрація або ксенофобницький націоналізм).

Слід відзначити політичний стиль популіста:

- 1) «Загравання з масами» - говорити людям те, що вони хочуть почути;
- 2) «Масовий похід в народ» (апеляція до широких мас народу);
- 3) «Народна дипломатія» (апеляція до широких мас закордоном);
- 4) Створення іміджу рішучого, впевненого в собі політика;
- 5) Ораторські здібності, вміння коротко і зрозуміло викладати свої програми;
- 6) Створення бачення людини з народу: «я такий самий, як і ви»;
- 7) Створення привабливого іміджу за допомогою ЗМІ;
- 8) Використання національних і патріотичних почуттів народу;
- 9) Демонстрація підтримки для широкого кола промоції зірок естради, спорту та акторів[8].

Пропаганда як основа політичної риторики у популіст, до цього вдаються навіть найбільш впливові політики, використовують пропагандистські прийоми у своїй політичній риториці щоденно. Пропаганда не розглядається як щось екстраординарне, притаманне країні, яка, скажімо, перебуває у стані війни. У пострадянській політиці межа між пропагандою — неповною чи спотвореною інформацією про результати роботи органів влади — та політичною аргументацією надзвичайно тонка. Пострадянські політики люблять часто апелювати до демократії, прав людини, справедливого правосуддя, цінностей, самі не до кінця розуміючи, про що говорять. Загострена потреба у ворогах — внутрішніх та зовнішніх. Пострадянські політики схильні спеціально створювати образи ворогів — внутрішніх та зовнішніх, аби перекласти на них відповідальність за власну обмеженість, за свої помилки, провали, незнання, нездатність проводити реформи, відсутність історії успіху[9].

Очевидно, що деякі з названих атрибутів притаманні й політикам, і соціуму загалом, у західних країнах. Головна ж відмінність полягає у ступені використання подібних атрибутів і ставленні до них виборців та суспільства у цілому. Адже зрозуміло: політики поводять себе так, як їм дозволяють поводитись їхні виборці.

Таким чином, можна зробити висновки, що феномен політичного популізму підсилюється під час політичних криз, соціально-економічних потрясінь, тобто переломних періодів у розвитку суспільства. І тому популізм сприймається поперше, як іноді спланована політична дія, за допомогою якої певна політична партія чи група політичних лідерів, свідомо провокує і включає значну частину мас для втілення своїх маніпулятивних дій та реалізацію політичних технологій заради здобуття влади. А по-друге, політична еліта вдало використовує національні образи, ідеї, символіку, щоб утвердити це в свідомості більшої частини свого електорату і взяти під контроль політичну ситуацію в країні. Останнім часом спостерігаємо на полі українського електорату, де з боку як опозиційних партій, так і провладних усі готуються до виборів-2015 року, забуваючи свої передвиборчі обіцянки і програми.

Бібліографічні посилання:

1. Баранов Н. А. Националистические аспекты популизма. / Баранов Н. А. - Вильнюс // Слово, 1997. №3. С.23-32.
2. Баранов Н. А. Популизм и демагогия / Баранов Н. А. // Человек, культура, общество: межвуз. сб. науч. труд. / Отв. Ред. Н. В. Дулина, И. А. Небыков / Волгоградский госуд. тех. унив. – Волгоград, 2005. Вып. 3. С.100-108

3. Баранов Н. А. Популизм как глобальное явление. /Баранов Н. А. // Гуманизм, глобализация и будущее России. матер. межд. науч. конф. СПб, 15 ноября 2002г. СПб.: БГТУ, 2002. С.213-216.
4. Сопован М. Populism. - N.Y.1981.-P.13.
5. Мейс Дж. Похвала популізму./Мейс Дж./ Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/16898>
6. Марков С. А. Политические профессии. /Марков С. А. // Полития, 1999. №2. –С.10-11
7. Попович М. Бути людиною. /Попович М.- К., в-во Києво-Могилянської академії. -2010.-223с.
8. Ярош О. Політичний популізм: теорія і практика передвиборного «флірту»/ Ярош О. // Контекст№2 (14) лютий 2002р.
9. Як позбутися пострадянськості? Десять рекомендацій (Дослідження). [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// glavcom.ua/articles/8735.html](http://glavcom.ua/articles/8735.html)

Киянка И. Б. Популизм как феномен политической жизни

Проанализированы основные подходы к определению популизма и его место в политической жизни. Рассмотрены вопросы формирования популизма особенно в избирательной риторике.

Ключевые слова: популизм, популистские лозунги, избирательная кампания, выборы, постсоветское общество.

Kiyanka I. Populism as phenomenon of political life

The main approaches to the definition of populism and its place in political life. The question of the formation of populism especially in election rhetoric. The issue of populism is one of the leading places among the themes of modern political research. The relevance of this phenomenon is due to the important role of populism in society, both in theoretical and practical terms. This primarily refers to the political processes taking place in Ukraine, especially in election campaigns. Recently seen on the Ukrainian electorate, where by both opposition parties and ruling all preparing for elections 2015 year, forgetting their campaign promises and programs.

Keywords: populism, populist slogans, campaign, election, post-Soviet society.

Надійшла до редколегії: 14.12.2013 р.

УДК 005.35;316.3 (477)

В. В. Козьма

Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ СУЧАСНОЇ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У запропонованій статті характеризуються основні політичні інститути демократії. Підкреслено важливість ефективного функціонування таких інститутів в процесі демократизації суспільства.

Ключові слова: політичні інститути, демократія, демократизація, держава, суспільство.

Постановка проблеми. Задекларовані демократичні перетворення в нашій країні та реальні проблеми становлення основних демократичних інститутів привертають увагу багатьох дослідників. Окреслена проблематика досліджується відомими науковцями як в Україні так і за її межами, не одноразово ця тема обговорювалась на різноманітних конференціях та круглих столах. На нашу думку, без фундаментального розуміння суті проблеми ми будемо змушені тільки декларувати зміни. Для того, щоб відбулися демократичні перетворення потрібно почати з основ, тобто із становлення базових інститутів демократії.

Поняття інститутів демократії потребує певного уточнення. Перш за все, зазначимо, що демократичні інститути є інститутами політичними. Вони мають безпосередній зв'язок з основними категоріями політики. Крім цього, певні демократичні інститути можуть бути офіційними організаціями, які належать до конституційної структури держави. Інші інститути, такі наприклад, як справедливі вибори, отримують лише періодичне організаційне оформлення. Головним критерієм тут виступає – якість функціонування. Процес становлення цих інститутів є досить складним і тривалим. В світі не існує класичного рецепту створення демократичних інститутів, тим більше механічного їх копіювання.

Американський політолог Роберт Даль запропонував використовувати три підходи, які дозволяють визначити, які саме інститути необхідні для ефективного функціонування демократії в масштабах цілої країни. По-перше, можна подивитися на історію тих країн, які змінили свої політичні інститути, з метою залучення